

Алла РОМАНЧЕНКО

докторка філологічних наук

завідувачка кафедри української мови та мовної підготовки іноземців

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6870-2429>

Лариса БУГАЄНКО

викладачка вищої категорії

викладач-методист

Одеського автомобільно-дорожнього фахового коледжу

Національного університету «Одеська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2772-3249>

КОЛОРАТИВИ ЯК МАРКЕРИ ІДІОСТИЛЮ Г. ТЮТЮННИКА

Останнім часом активізовано дослідження колоративів у художньому просторі, адже ці одиниці досить часто набувають символічного звучання, яке, зазвичай, формується на основі традиційної символіки кольорів [1, с. 514]. У колористичній системі Григора Тютюнника вирізняємо окремі підсистеми колоративів: *ахроматичні кольори*; *хроматичні кольори*.

Мета дослідження – виявити специфіку вибору, навантаження й функціонування ахроматичних колоративів в ідіостилі мовної особистості. *Об'єктом* дослідження є кольоропозначення, що маркують індивідуальну

мовну картину письменника, а *предмет* вивчення – колоративи як маніфестанти ідіостилю Григора Тютюнника, зокрема вербально-семантичного рівня його мовної особистості. Матеріалом дослідження послуговувала збірка «Вогник у степу» [2].

Лексико-семантична підсистема номенів зі значенням білого кольору містить лексеми *білий, біленький, білявий, білий-пребілий, крейдяний, блідий, бліденький, побілілий*. Беручи до уваги семантичну сполучуваність колоративів у контексті, вичленовуємо такі групи: колір волосся, рук, інших частин тіла; колір природних явищ та світла; колір предметів; колір фауни та флори; колір речовин.

Опис зовнішності за допомогою колоративів посідає значне місце у творах Григора Тютюнника. Найчастіше йдеться про обличчя, лоб, руки: *Вони побачили маленьке-маленьке личко, біле, аж крейдяне ...* [2, с. 81]; *Тоді вона махає мені білим рученям, ховається на піч і засинає* [2, с. 171]; – *А лоб який білий під чубом!* [2, с. 163]; ... *Климко міцно тримав її за руку побілілими пальцями, і кашляв, і тремтів од кашлю* [2, с. 100]. Частіше автор описує волосся молоді та дітей: *Він одніс у двір балалайки (обидві вони його, теж від братів zostалися), накрив біленьку Соню шинелею так, що вона вся сховалася під нею, і пішов проводити додому та розповідати дорогою про дивовижні країни за горами та океанами* [2, с. 159]; *І Климко ... ледве встигав вискочити з барака, щоб помахати дядькові Кирилові і побачити, як він усміхається йому і махає рукою, а білява хвиляста чуприна в'ється на вітрі* [2, с. 111].

У досліджуваній збірці письменника *білим* є початок дня: *Мені часто сниться страшний сон: ніби в хаті уже стоїть білий ранок* [2, с. 169]. Спочатку акцентується на блідому місяці, а далі на тому, що надходить світанок, який розпочинається з маленької смужечки світла й розгортається в метафору *смужка світанку*. Світло як елемент світлої частини доби вказує на те, що настав ранок: *Одного разу прокинувся, а в хаті справді ясніє од вікна м'яке біле сяєвце* [2, с. 169].

Прикметник *білий* зрідка номінує предмети за кольором, нерідко йдеться про тканини, напр.: *Ще був у скриньці молоток, жмутик пухкої білої нитковини, великий кухоль...* У кухлі Климко й знаходив гостинець: *пригірці пряників-срібноголовців, або гроно прозорих півників на паличках, зв'язаних до купи білою ниткою, або ще щось таке* [2, с. 57].

Особливо часто білими постають гори, напр.: – *Я йду по сіль, отуди, – Климко показав на білі гори...* [2, с. 63]; *Гори над степом удалині стояли білі, мов пухнасті на погоду хмари* [2, с. 63]; *Він перетнув шлях, що ледь відлунював даленіючим обозом, і пішов путівцем просто на білі гори* [2, с. 64]. Білі барви наявні в описах тваринного світу, світу птахів: *Незабаром з балки виповзло на стежку щось біле, як шмат полотна* [2, с. 47]; *Розломив і побачив, що всередині аж кишить дрібної білої черви* [2, с. 69]. Іноді колоративи активізують порівняння. Г. Тютюнник порівнює квіти з птахами.

Основою такого порівняння виступає білий колір: *На лататті місцинами густо **біліють** лілії, вони схожі на зграї **білих** чаєнят, що сіли на воду* [2, с. 119].

Природно, що білий колір мають деякі речовини, напр.: *Що тобі? Борошно є, кукурудза, сіль **біла**, слов'янська...* [2, с. 78]. Використовуючи колоратив, письменник, крім порівнянь, може створювати й метафори, напр.: *В руках вона тримала маленьке жовте глеченя з квітками по боках, над вінцями в нього **біліла** шапочка молочної піни* [2, с. 106].

Опозитивним до наведеного вище номена зазвичай є чорний колір. Його лексико-семантична підсистема відповідно до аналізованої збірки складається з таких кольоропозначень: *чорний, чорненький, чорнокрилий, почорнілий, густо-чорний*. З огляду на сполучуваність ад'єктива *чорний* можна виокремити такі семантичні групи: колір очей, брів, волосся, рук; колір природи; колір флори та фауни; колір локусу; колір предметів; колір одягу, взуття та головних уборів; колір речовин.

Чорні очі, брови, волосся апріорі є ознакою краси, виразної зовнішності: *Брови у нього над самими очима, густі і **чорні**....* [2, с. 167]. У Г. Тютюнника чорні очі демонструють то пронизливий погляд, суворість, напр.: *Вузькі й такі **чорні**, що аж різучі, Зульфатові очі на мить заплющилися ...* [2, с. 76]; *Гришуха присів напроти мене, дивився мені в очі прямо, сміливо, зіниці йому були **густо-чорні** й суворі* [2, с. 182]; *Вони сердилися і то по-своєму, то по-німецьки кричали, вибалушивши **чорні** циганські очі...* [2, с. 77], то передають тугу, смуток, напр.: *... Зульфат щодня виходить за переїзд у степ і довго журно дивиться пригаслими **чорними** очима на дорогу через вибалки й уз гірці...* [2, с. 106]. Чорний сполучається зі словами *голова, чуприна*: *Наталя Миколаївна легенько погладила його блідою, в синіх прожилочках рукою по **чорній** стриженій голові ...* [2, с. 81]; *– Приймись! – сказав один з них, у кубанці, на яку по-селезнячому закручувалася **чорна** чуприна* [2, с. 95].

Слово *чорний* розвиває й переносне значення. Чорні руки – це ознака працюючої людини: *... тітка Мотя з висілка, плакала вголос і припадала щогою до **чорних** – їх так і не відмили – дядькових рук, складених на грудях* [2, с. 59]. Лексема *чорний* уживається у значенні 'похмурий', 'який віщує негоду', напр.: *Низькі **чорні** хмари, здавалося, стояли нерухомо, але по тому, як вони час від часу засмолювали негусті дрібні зорі і як ті зорі знову ненадовго з'являлися, Климко здогадався, що хмари біжать* [2, с. 110]. Указане значення підсилюють інші лексеми, зокрема *засмолювати*.

Для позначення фауни, зокрема птахів та риб, автор використовує досліджуване слово в прямому значенні: *То **чорнокрилі** розбишаки відлітають геть і сердито та хрипко перемовляються між собою...* [2, с. 34]; *Проте Данило встиг побачити широку й **чорну**, як насмолене човнове днище, спину величезного сома* [2, с. 42]. Утім фіксуємо, що семантика чогось страшного, невідомого нерідко пов'язана з цим колоративом, що набуває

переносного значення в контексті. Страшне корелює як із фауною, так і з флорою. Лексема *чорний* сполучається з іменниками *розбишаки*, *птах*, *чудовисько*, напр.: *Уві сні йому ввижався великий **чорний** птах, що підступився до нього покрадьки й цілився своїм залізним дзьобом просто в око* [2, с. 35]; *Ліс видається тоді величезним **чорним** чудовиськом, що підкрадається до сторожки, зазирає у вікно, нишпорить попід стріхою, обнюхує поріжок і мацає своєю волохатою лапою, хто там є* [2, с. 38].

Локативні номени репрезентовано лексемами *щілина*, *прірва*, *нора*, *шлях*, *отвір*, *згарище*, напр.: *Двері тихо відкотилися, утворивши **чорну** щілину* [2, с. 109]; *Про цю балку він за все своє життя наслухався таких жахів, що й зараз, на старості, побоювався вночі тієї **чорної** прірви при самій стежці до річки* [2, с. 46]; *І до станції дійде, до **чорного** згарища на тому місці, де був барак, а тепер лиш купа попелу впереміш з головошками зосталася...* [2, с. 74]; *Щоб не так нудно й моторошно було йти вранці **чорним** шляхом і степом... ми придумали розкласти звечора, як повертаємося з училища, вогонь напроти Писаревого лісу* [2, с. 168]. Іноді цей колоратив може набувати ознак чогось нечіткого, невідомого: *По селу то є у декого півники, але ж спробуй почути їх здалеку під завірюху, вітер чи відлигу, коли все робиться **чорне** і глухе* [2, с. 170].

Предмети, звісно ж, характеризуються з різних боків, зокрема важливою ознакою є колір: *Грядка була невелика, пообіч неї на межах лежали купки старого **почорнілого** од моху каміння ...* [2, с. 67]; *Він ще встиг помитись у ночвах з літеплом ... перевдягтися у велику чисту чоловічу сорочку, що пахла, як і дядькові Кирилові сорочки, простим **чорним** милом ...* [2, с. 104]; *Звичайні **чорні** інструменти, тільки й того, що не захватані і торкнуті ржею* [2, с. 132]. Чорний колір виражають лексеми *чорний*, *чорненький*, *почорнілий* тощо. Слова сполучаються з іменниками *каміння*, *інструмент*, *мило*, *гаманець*, *копичка*.

Одяг, взуття та головні убори розрізняються за матеріалом, розміром, кроєм, а також за колірними характеристиками, напр.: *У передку, на високому рундучкові, сидів дядько в **чорному** халаті ...* [2, с. 71]; *... усі по черзі приміряли комбінезон, – **чорний**, як галка, блискучий, з цупкого хебе* [2, с. 139]; *Біля крайньої тачки на дерев'яних колесах стояла дівчина, з напуском на очі зап'ята старенькою **чорною** хустиною* [2, с. 93]; *І коли солдат заніс твердий **чорний** черевик ... він, уже нічого не думаючи й нічого не бачачи перед собою, крім блискучої підкови на підборі, схопився на коліна...* [2, с. 62]. Також письменник називає деталі одягу (*Климко побачив над плащ-палаткою простягнену руку в **чорному** суконному рукаві* [2, с. 98] або субстантивує ад'єктив, напр.: *З-за магазину вихопилося два поліцаї в **чорному**, з карабінами за плечима і плоскими німецькими багнетами при боці* [2, с. 95]; *На переїзд вискочило ще двоє, у **чорному**, і один з них припав на коліно і вистрілив* [2, с. 114]. У таких випадках ідеться про загальний образ людей у чорному одязі, часто на позначення саме форменого одягу.

Г. Тютюнник вживає аналізований прикметник для опису речовинних назв, більшість з яких все-таки мають інший колір за звичайних обставин: *На перше був борщ, на друге – пшоняна каша, прилита зверху пересмаженим, аж **чорним**, борошном з цибулею...* [2, с. 137]; *Над проваллям ще видно, а внизу, довкола нас, уже сутеніє, вода **чорнішає** і шепотить-шепотить...* [2, с. 168]; *Кусали **чорний**, важкий, аж вогкий, хліб з обранених рук ...* [2, с. 138]. У наведених прикладах лексема *чорний* реалізує семантику 'давній, несвіжий'.

Таким чином, аналіз ахроматичних колоративів у збірці Григора Тютюнника «Вогник у степу» засвідчив їхню важливу роль у формуванні індивідуально-авторської мовної картини світу та реалізації художньо-естетичного потенціалу ідіостилю письменника. Доволі продуктивними в досліджуваному матеріалі є лексико-семантичні підсистеми білого та чорного кольорів, представлені широким спектром лексичних репрезентантів і контекстуальних модифікацій.

Колоративи на позначення білого кольору переважно характеризують зовнішність персонажів, природні явища, предметний світ, флору, фауну та речовини. У більшості випадків вони реалізують позитивно-оцінну семантику, пов'язану з чистотою, світлом, ніжністю, красою, гармонією. Водночас у певних контекстах білий колір набуває додаткових відтінків значення, актуалізуючи семи блідості, виснаження або тривожного очікування. Важливою особливістю є активне залучення білих колоративів до створення метафоричних і порівняльних конструкцій, що підсилює образність художнього мовлення. Колоративи на позначення чорного кольору відзначаються значно ширшим спектром конотативних значень. Вони використані автором для характеристики зовнішності персонажів, предметів, природних явищ, локусів, одягу, флори, фауни та речовин. З одного боку, чорний колір може демонструвати красу людини, виразність образу, насамперед у змалюванні очей, брів і волосся. З іншого боку, він часто реалізує негативно-оцінну семантику, пов'язану з небезпекою, страхом, невідомістю, похмурістю, смертю або важкими життєвими обставинами. У низці контекстів чорний колір набуває переносних значень, зокрема позначає виснажливу роботу, занедбаність, старість чи несвіжість предметів і речовин.

Отже, ахроматичні колоративи в ідіостилі Григора Тютюнника виконують не лише номінативну, а й важливу стилістичну функцію, зокрема емоційно-експресивну, оцінну та символічну. Через опозицію *білий – чорний* письменник моделює художній простір, розкриває внутрішній світ персонажів, передає психологічний стан й створює багатопланову систему образів, що є характерною ознакою його мовної особистості.

Список використаних джерел

1. Кобиленко Н. Символізація кольору давньогрецької міфології. *Наукові записки*. Серія : Філологічні науки. 2017. Вип. 153. С. 513–518.

2. Тютюнник Г. Вогник далеко в степу. Казка, оповідання, повісті.
Київ : Веселка, 1979. 184 с.